

Spira Veronika

Az osztály iskolát kerül¹ (1. rész)

(Pedagógiai esszé)

Az esszé sorsáról

„A Gyorsuló idő szerkesztését Sík Csabával rettentő örömmel és nagy lelkesedéssel csináltuk mind a ketten, ez nekünk a jó értelemben vett játék öröme volt. Sikerült jó néhány új embert, új szempontot és régi értéket a köztudatba emelni. Ezt akartuk elérni, egy darabig ment is. [...] Mi előre megmondtuk, hogy kitől rendelünk, illetve kitől szeretnénk rendelni. Megmondták, hogy kitől nem lehet ezek közül, a többiektől rendeltünk. S mikor az emberek megírták a könyveket, akkor visszadobálta a kiadó, átíratva stb. Elsőrendű emberekről volt szó, akiknek azonban még nem volt nevük. A kiadó pedig azt mondta, hogy ne vacakoljunk, a szerzőket meg kell törni, a fiatal szerző ne ugráljon, örüljön, hogy meggyalázzák. Mindezt nekem kellett volna vállalni és közvetíteni. Hát ilyet nem lehet vállalni, ez disznóság.” (Vekerdi László. Idézi Terts István Forrás, 2004. június–július)

Az esszé elkészült, Vekerdi László elfogadta és továbbította a kiadónak. Később a Terts István írásában is említett N. N. szerkesztő, akire a fenti sorok utaltak („a szerzőket meg

1 Ez a kis esszé soha nem születhetett volna meg, különösen nem életemnek ebben az írásra oly kevésbé alkalmas időszakában, ha Vekerdi László nem látott volna meg abban a két kisgyereket nevelő fiatal anyában és a pályája e korai szakaszában még önmaga tanárszemélyiségét formáló tanárban, aki akkoriban voltam, valami közérdeklődésre számot tartható törekvést, és nem rendel meg egy kis kötetet a Gyorsuló idő számára. Köszönöm Vekerdi Lászlónak, hogy a sorozat szerkesztőjeként megmutatta, hogy a hivatalos tudományon, eszméken túl, azok alatt, sőt azok ellenében elevenen élt és működött egy másik, értékteremtő, kreatív, szuverén Magyarország. Köszönöm, hogy e törekvése során rám is gondolt, rám is számított. Köszönöm férjemnek, K. E.-nek, hogy segített szöveggé formálni a megélt pedagógiai tapasztalatokat. Az ő támogatása nélkül nem tudtam volna kiszakítani az egész napot igénybe vevő munkából, amivel a gyerekevelés, a családi élet és a tanári pálya járt, az íráshoz szükséges figyelmet, elmélyülést, időt. Végül köszönöm a két év közös munkát tanítványaimnak. A tanítás-tanulás mindig kétirányú tevékenység. Bízom benne, hogy ők is sokat tanultak velem, tőlem, ahogy én is sokat gazdagodtam a velük töltött idő alatt. Külön köszönöm az esszében Kós Zsuzsának vezetett írunkunknak, akit talán ma már megnevezhetek, Kovács Zsuzsannának, hogy olyan nagyszerűen vezette az osztály krónikáját, a Naplót, amelyből annyi életteli bekezdést, oldalt idézhettem dolgozatomban.

kell törni, a fiatal szerző ne ugráljon, örüljön, hogy meggyalázzák”), megbeszélésre hívtott a kiadóba. Közölte, hogy érdekes a kézirat, de nincs szó benne a KISZ szerepéről, ezt pótolni kell. Próbáltam meggyőzni, hogy ez a téma nem illik a dolgozat koncepciójába, ő azonban visszaadta, mondván, ha meggondoltam magam, jelentkezzem. Nem gondoltam meg magam, így természetesen többé nem esett szó a kiadásáról.

Az elmúlt harminc évben el is feledkeztem a dolgozatról, amikor a régi osztályomból megkerestek néhányan: „A tanárnő annak idején írt rólunk egy könyvet. Szeretnénk végre elolvasni.” Nem is értettem, miről beszélnek. „De tényleg, tanárnő, érettségi után felolvasott nekünk belőle egy részt, ami a Mukiról szólt. Neki még a nevét sem kellett megváltoztatni.” Hirtelen, mintha egy régen bezárt ajtó pattanna fel, minden eszembe jutott. Megigérttem, hogy előkeresem, bár sejtelmem sem volt, hol lehet.

Örülök, hogy végül megtaláltam. Felidézi számomra a hetvenes évek iskoláját, volt diákjaimat, régi történeteket, bepillanthatok egy régen elfelejtett tükörbe, amelyben egy szándéktalan, de pontos önportrét láthatok, pedagógiai hitvallást pályám e korai szakaszáról.

Remélem, másoknak is tartogat tanulságokat. Jó olvasást minden érdeklődőnek!

Budapest, 2008. november 28.²

„Iskolakerülésről” – bevezetőben

Az alábbiakban egy kétéves nevelési szakaszra emlékezem. Abból az iskolából, ahol lejátszódott, már elkerültem, tanítványaim már végeztek. Kellő távolságból szeretném bemutatni az eseményeket, s mégis úgy, hogy személyes közelségben maradjunk mindenhez. Ha „iskolát” nem is „kerültünk” ezzel az osztállyal, ahogy a címben áll, az iskolán kívül (legalábbis helyileg) folyt főképp mindaz, amiről beszélni szeretnék. Természetesen az iskolán kívüli munka nem képzelhető el az iskolai nélkül, arra épül, sőt az órák alatti együttműködés hiányában nemcsak reménytelen, de lehetetlen is volna célokat kitűzni, azokat elérni. Ugyanakkor az iskolai tevékenységre az „iskolakerülés” leírása közben nem térek ki, csak utalni fogok rá a kontextus megvilágítása kedvéért.

Az „iskolakerülési” program, amelyről az elkövetkezendőkben szó lesz, nem volt egészében és minden részletében tervszerű kísérlet. Bár amennyiben tudatos kísérletként éltem volna vele, alkalmat adott volna érdekes tapasztalatok gyűjtésére a kísérleti kereteken belül is. Közreadása tehát nem egy tervezett tevékenység eredményeinek nyilvánosságra hozatala, hanem – felkérésre – beszámoló egy budapesti gimnáziumi osztály első két évéről, amelynek „ércnél maradandóbb” dokumentuma is rendelkezésünkre áll az *osztály-*

2 A dátumból láthatja az olvasó, hogy az esszé szerzője hat évvel ezelőtt immár másodszor tesz pontot írása végére, mely azonban azóta sem jelent meg nyomtatásban. (Noha a szerző honlapján olvasható.) Közlését azért kezdeményeztük, mert az a pedagógiai bátorság, amellyel a szerző tanárként diákjai felé fordul, tekintet nélkül az aktuális elvárásokra, szabályokra, a jóra való magyar pedagógia túlélését segítette, így hát értékes örökségünkhöz tartozik.

napló formájában (továbbiakban: a *Napló*, nagy n-nel). Nem volt szándékom, hogy ezt a lényegében gyakorlati, mindennapos konkrét tevékenységet ily módon megörökítsem. A felkérésnek végül is örömmel tettem eleget. Beszámolóim anyaga nem más, mint egy tanárnak és harminc-negyven gyereknek (akik természetesen nem valódi nevükön fog-nak szerepelni) az „útja” – szerényebben szólva: azok a lépések, amelyeket közösségükért és kulturálódásukért egymással közösen tettek.

A kerítés előtt valami elkezdődik...

Most visszapillantva, úgy hiszem, ki lehetne emelni egy pillanatot, amely nemcsak jellemző az „iskolakerülésre”, hanem talán fordulópontját is jelentette. Egynapos kirándulásra mentünk az első őszi Esztergomba, abban a korszakban, amikor már nagyjából „együtt volt” az osztály, a gyerekek megszokták és megismerték egymást, megbarátkoztak legalábbis azzal a gondolattal, hogy az a tanárnő, aki így és így néz ki és ezt és ezt a tantárgyat tanítja, az osztályfőnökük. A fiúk egymás társaságában ültek, a lányok is a sajátjukban, ők már kettes-hármas kis csoportokban, a közelebbi kapcsolatok alakulásának jeleként. Dél lehetett, amikor a hegyoldalon a Babits-házhoz érkeztünk. Nem tudom, könnyebb-e ennek az irodalmi emlékhelynek a megközelítése, amelyről Babits ezt írta: „kertem az egész táj, hol óriás csiga kétszarvú dómjával a bazilika”. Mi mindenesetre elértünk egy embermagasságú kapuhoz, elég erős kilinccsel (aminek a későbbiekben fontos szerepe lesz). Lassan mindenki megérkezett, célunk már ott látszott előttünk – és a kapu be volt zárva. Körbemenni elég reménytelennek tűnt, mert mindenhol kerítések zárták el az utat, ráadásul lefelé kellett volna megint elindulni, hogy ki tudja hol, és ki tudja mennyi idő múltán, esetleg egy másik irányból találjunk egy bejáratot, ami nyitva van. A pillanat most következik: elhatároztam, hogy rálépek a kilinccsre, és belépek a másik oldalon, azzal az egyszerű technikával, ahogy becsukott kapukon átlép az ember. A kapuban meg lehetett bízni, erős volt. Mire leértem a másik oldalon, már jöttek is mögöttem, természetesen elsőként a fiúk. De még azután is sokáig tartott, amíg mindenki megemésztette, hogy most maga a *tanár* volt az, aki belépett egy olyan ajtón, amelyik be volt zárva. A lelkesedés egyre nőtt. Visszatekintve meg vagyok győződve arról, hogy az a bezárt esztergomi kapu volt az, ami az első, természetes, visszahúzó és az oldódást akadályozó erőket feloldotta. Az után rendes szokásunkká vált, hogy ha bezárt ajtót találtunk (mint egyszer például Tatán), bemásztunk rajta. És ami mostani fejemmel majdhogynem érthetetlen: soha semmilyen összeütközésünk nem volt sem hivatalos személyekkel, sem magánosokkal. Legtöbbször odajöttek és sajnálkoztak, amiért a hivatalos nyitvatartási időben zárva a kapu. A dokumentum – azaz a *Napló* a következőképpen emlékszik meg az eseményről (eredeti helyesírással).

„Odafelé végig énekeltünk az utasok nagy örömeire, akik eksztázisba estek a gyönyörtől. Mikor az esztergomi állomásnál leszálltunk, elővettük a térképet és tanulmányozni kezdtük. Legelőször egy temetőbe mentünk be. Ki nem a kapun jöttünk, hanem átmásztunk a falon és átugrottunk egy mély árkot. Voltak, akik nem vállalták az izgalmakat és körbe mentek.

Ezután nekivágtunk egy nagyon meredek útnak. Mikor felértünk, mindnyájunknak kilógott a nyelve. Itt találkoztunk egy vonzó külsejű szőlősgazdával, aki igencsak belenézett a hordó fenekére. Nekünk mindenesetre ez jól jött, mert megajándékozott bennünket szőlővel. A ciki csak az volt, hogy egy kezébe fogta a szőlőfürtöket és a kést, s ahányszor dobta, mindig megremültünk, vajon melyiket dobja, a kést vagy a szőlőt. A szőlőt később megmostuk, és testvériesen elosztottuk. Ezután eljutottunk a Babits-házhoz. A gondnok pechünkre nem volt otthon, és így nem tudtunk bemenni. Mindenesetre kívülről is nagyon érdekes volt. A ház falára Babits barátai felírták a nevüket. (...) Ezután ismét mászás. Itt nem volt menekvés, mindenkinek át kellett másznia egy szöges kerítésen. Ez is sikerült.”

Vajon Kós Zsuzsinak volt-e igaza, aki a mind egyénibbé váló hangvételű naplót vezette (persze mindenki beleszólt, és közösen választottuk ki a legjobb poénokat, sőt a krónikás később már útközben is elől tartotta ceruzáját és füzetét), és csak a Babits-házból kijövet másztuk meg ezt a sokat emlegetett ajtót? Már nem tudnám megmondani, és azt hiszem, nem is ez az érdekes.

Kik azok az iskolakerülők?

Számos felmérésből, vizsgálatból, szakirodalomból, továbbképzésből stb. előttem állnak azok a lehetőségek, szempontok, kategóriák, vizsgálati módszerek, szociometriai tesztek, amiknek segítségével megközelítően pontos elméleti képet alkothattam volna magamnak – akkor. S nemcsak, hogy akkor nem tettem meg, hanem ennek a lehetséges utólagos rekonstrukciójára sem vállalkozom. Elsősorban azért, mert egy lényegében gyakorlati (bár nem teóriaellenes) álláspontból végzett tevékenység leírásában torzítóan hatna az osztály szociális összetételének, csoportdinamikájának stb. tudományosabb igényű leírása. Az „iskolakerülők”-ről még ma is sok anyagot őrzök, mégis a bennem élő képükre igyekszem támaszkodni. Sajnos azonban a „tudományos” adatok mégsem nélkülözhetők egészen – legalábbis az ismerkedés elején. A gyerekek zöme óbudai volt, családjuk nagy része is büszkén vallotta magát a tájhoz tartozónak. (Hogy az új lakótelep egyre dinamikusabb terjeszkedésével, amely ennek az egyedülálló budapesti városrésznek a halálát jelentette, mennyire változott a kép, ezt már – elszakadva a kerülettől – nem tudnám pontosan megítélni.) A „nem-óbudaiai”, akik számbelileg erős kisebbséget alkottak, nagy része is budai volt, főképp azért kerültek az óbudai gimnáziumba, mert bár nagyon jó bizonyítványuk volt, mégsem jutottak be a közvetlenül a lakóhelyük közelében működő nagyobb presztízsű iskolába. Voltak még távolabbról közlekedők is, de az ő helyzetük ismertetése nem tartozik szorosan az „iskolakerülés” ábrázolásához. Az osztálynak ezen kívül volt még egy meghatározó érvényű tulajdonsága: a három akkori párhuzamos osztály közül mi nem voltunk tagozatosak. Kollégáim és a helyzetet ismerő olvasóim máris sajnálkozva bólogatnak: a pedagógus számára a nem tagozatos osztály egyet jelent a leggyengébb általános iskolai bizonyítvánnyal rendelkezőkkel, az épphogy még felvettekkel. Ezzel azonban még korántsem értünk végére a hátrányok felsorolásának, amelyek az ilyen társaságot sújtják: létszáma már induláskor nagyobb, mint a párhuzamos osztályoké,

a tanulmányi eredmények gyengébbek (a jó tanuló gyerekek nagy csoportja a tagozatos osztályokban szinte húzza egymást előre egy egészséges versenyben; az ilyen osztályokban viszont csak nagyon ritkán, és akkor sem nevelői erőfeszítés nélkül érhető el, hogy a gyerekek értékrendszere a teljesítményt, a szorgalmat, a tehetséget részesítse előnyben). Általában elég sok a bukásra „ítélt” tanuló, és ami még nagyobb kereszt: nagyon sok minden évben a felsőbb évfolyamból „lebukó” gyerek, akik érthető módon nem az osztály moráljának és munkájának megszilárdításához járulnak hozzá. Mégsem akarom a képet túl sötétre festeni. Olyan közösség ez, amelybe azért még így is kerülnek be jó tanulók is, és nem kevés értelmes, nyitott, érdekes személyiség. És ami az én személyes tapasztalatom: minden szakmáját igazán szerető tanár szívesen tanít a látványosabb szakmai sikereket kínáló tagozatosoknál, viszont minden „néptanítói” ambícióval megáldott (megvert?) pedagógust vonz egy kevésbé válogatott, a szellemi tevékenység iránt kevésbé motivált diákcsoporthoz, amely sokszínű, tele van léttel, az iskolai tantárgyakon túli érdeklődéssel, tapasztalattal. Ezt a megfigyelésemet nincs szándékomban és talán nem is tudnám elmélyíteni, pontosabban indokolni. Egyrészt a tagozatos osztályoknak is kialakul a maguk sajátos és összetéveszthetetlen arcéle, másrészt igen nehezen foglalható össze az a nem elsősorban tantárgycentrikus nyitottság, amelyről beszélek. Most, hogy ezeket a sorokat írom, szinte örülök is annak, hogy velük „kerültem iskolát”, hiszen tanulságainak megítélésében nem kell feltennem a kérdést: igen, de mi történt volna esetleg egy nemtagozatos osztályban, amelyik ... és következne mindaz, amit már elmondtam.

Az „iskolakerülés” sajátos és korántsem új módszert jelent. Kétéves tartamának mérlegét két szempontból szeretném megvonni: az egyik a tényeken alapulna (bár minden gyerek végigelemzése meghaladná az olvasó türelmét és a könyv terjedelmét), azaz: milyenek voltak a gyerekek előtte és milyennek láttam őket a második év végén. A másikba már feltételezések is beszűrődnének: milyen lett volna a fejlődésük az „iskolakerülés” nélkül, milyen közösség alakult volna ki, hol tartott volna „kulturálódásuk” a számottevő mennyiségű mozi-, színház- és múzeumlátogatás nélkül (amelyek nagy része az „iskolakerülések” idejére esett). Nyilvánvaló, hogy az első változatot kell választanom némi módosítással, és a második kérdésre csak feltételezéseimet mondhatom el.

Milyenek voltak osztályom tanulói? Előtte vannak azok a kisportrék, amelyeket az „iskolakerülés” hiteles történetének összefoglalása előtt írtam róluk, Mégis, mielőtt rátérnék néhány kinagyított arcra, a *Napló* első bejegyzését idézném:

„Az első napok

Furcsa volt, nehéz volt, átvészeltük.

Az órákon a tanárok álltal (sic) áhított nagy csend volt. A szünetekben a padban maradtunk, csak annyit beszélünk egymással, amennyit nagyon muszály (!) volt. Az iskola KISZ titkára az évnnyitón megnyugtatóan, hogy segít majd nekünk beilleszkedni az iskola légkörébe. Szép volt tőle. Egyébként elsők között volt, akik beálltak a szünetekben az ajtóba és gúnyos megjegyzéseket tettek ránk. Hiába, vannak még mázlisták, akik egyből II., III. vagy IV.-eseknek születtek. Csak egy vigasztalt bennünket: jövőre talán mi is ott vihogunk az akkori elsősök osztályának ajtajában.

Azóta már osztályunkban vígan dúlnak a krétacsaták. Szivacsunkat már többször meglovastították. Mi azonban tanulékonyak vagyunk s már tudjuk a szivacs szerzés (!) minden csinyját-binyját (!) – Ámbár nem hisszük, hogy ebből is érettségizniünk kell. Rohan az idő, minden változik. Osztályunk éledezik.

Majd egy elszánt bejegyzés a lap alján:

„Ebbe a naplóba írjuk bele az osztály közös megmozdulásait.”

Arcok a csoportképből

Ha jól emlékszem, a fenti bejegyzés még az „első megmozdulás”, azaz Esztergom előtt volt. A helyesírásért Kós Zsuzsi a felelős, és aligha az első a magyar írástudók és tehetséges irodalmárjelöltek között, akinek szinte legyőzhetetlen nehézségei támadtak a helyesírással. De hát Kós Zsuzsíról még úgyis sok szó esik majd. A napló e lapját egy rajz is díszíti: két-hároméves forma kisgyereket ábrázol, akin Első A feliratú sporttrikó van. Ül. Arca meglepően felnőttes. Szája mintha még rúzsos is lenne.

A rajzokat egyébként Korondi Kati készítette, nehezen felszabaduló lány, aki jóval alább értékelte magát, mint ahogy ezt akár tehetsége, akár embersége diktálta volna. A Korondi-típus egyébként egyike a valóban meggondolandó következményeknek, amelyek a nem tagozatos osztályokba került, tanuláscentrikus gyerekek izolációjához vezethetnek. Minden „iskolakerülésen” ott volt, csendesesen élvezte a „megmozdulásokat”, de hogy ilyen jól rajzol, csak akkor tudtam meg, amikor véletlenül és minden szabadkozása ellenére, mégiscsak rámaradt a napló rajzos illusztrációinak készítése.

Ahelyett, hogy megpróbálnám a kiinduló helyzetet, azaz a gyerekeket az „első megmozdulás” előtti állapotukban akár egyenként, akár csoportosan bemutatni, inkább azokból a magatartásokból jellemeznék néhányat, amik az „iskolakerülés” tradíciójának kialakulása idején voltak jellemzőek.

A szorgalmas és törekvő Fóti Jutka például, akinek az első időkben munkája nem sok eredményt hozott, és aki az első családlátogatásig, amikor az eredményes tanulásról volt szó, érezhető ellenszenvet táplált személyem iránt (mert úgy érezte, nem honorálják vitathatatlanul sok munkáját), ezt az érzését teljesen felfüggesztette az „iskolakerülés” idejére, és lelkesen részt vett minden iskolán kívüli programban. Amikor „kibékülésünk” az eredményesebb tanulás nyomán bekövetkezett, még felszabadultabbá vált.

Bencze Miklós, aki élsportolónak számított, szintén boldogan vett részt az „iskolakerülésekben”. Ezek lehetőséget adtak neki arra, hogy megerőltető és bizonyára monoton „munkanapjai” után felszabadultabb lehessen, és mindenkivel elbeszélgethessen, akivel akar. Ez volt az oka annak, hogy bár ő volt talán a legelfoglaltabb az osztályban az edzések miatt, mindig lehetett rá számítani szervezésben, utánajárásban, ügyintézésben.

A jó eszű, ravasz és saját érdekeivel is mindig tisztában lévő Kapitány Laci, aki vezető, szervező egyéniség volt, éppen az „iskolakerülések” alatt ismerte meg jobban osztálytársai igazi emberi arcát, s bár vezető szerepe később sem csökkent, szemlélete

sokat változott. Mások jobb megértése, és egyáltalán néhány általa addig csendben megvetett kulturális érték tisztelete sem váltak kárára.

Ahogy belekezdtem ebbe a felsorolásba, világossá vált előttem, hogy ezzel félig-meddig már a végeredményt is elárulom De nehéz az emlékezet filmjét megállítani, ráadásul minden gyereknél más és más ponton. Az osztály nem hivatalos közvéleménye szerint a legcsinosabb, *Molnár Gabi* viszonya az „iskolakerüléshez” például elég sajátosan alakult. Nem törekedett különösebben jó tanulásra, teljességgel kielégítette az előbb említett közvélemény állandó, őt körülvevő tisztelete. Éppen a kirándulások voltak azok, amelyek képesek voltak rávenni őt arra, hogy célja legyen: az osztályfőnök (azaz e sorok írója) és a többiek „komoly dolgokban” is számításba vegyék. Az „iskolakerülések” légkörében benne akart élni, részese akart lenni, és ez gyökeresen ellentmondott különben zavartalanul „hanyag eleganciájának”. Igen valószínű, hogy itteni felélénkülése szerettette meg vele annak a tantárgynak a tanulását (magyar) is később, amelyet az osztályfőnök tanított.

Az „iskolakerülés” természetesen önkéntes volt. A résztvevők egyéniségük addig nem ismert oldalaival, érdeklődési körük tanuláson túli gazdagságával nem kevés meglepetést okoztak.

Szóke Antal például, aki rengeteg munkával igyekezett behozni az idők kezdeteire visszanyúló lemaradásait, talán éppen úgy gondolta, hogy számára sem az „iskolakerülések” légköre, sem a megnézendő múzeumok nem valók, nagyon sokáig alig-alig vett részt ezeken a programokon. Lassan érlelődött, így aztán később egyre többször „kerülte ő is az iskolát”. Nem szeretném, ha az a látszat keletkezne, hogy „hosszú útjában” ne pillantottam volna meg akkor is azokat a gyerek számára rendkívül nagyknak látszó lépéseket, amelyeket meg kellett tennie. Még annak ellenére is, hogy az otthoni környezet ezekben a lépésekben támogatta őt. Az „iskolakerüléseken” való részvétele után egyre több minden ragadt rá, és habár továbbra is lassú, de mindenképpen észrevehető ütemben kezdte meg felzárkózását.

Batta Jóska esetében az előbbi *Szóke*-problemetika némileg más megvilágításban került elénk. Értelmes, nyitott és hihetetlenül érdeklődő gyerek volt, talán munkás-, de lehet, hogy már technikusszintű műszaki családból. Természetes könnyedséggel vett részt az „iskolakerülésben”, semmiféle alkalmazkodási nehézséget nem kellett legyőznie. Mindig kívárta a csendet, hogy betörjön abba vég nélküli előadásaival. Mert ami mindegyikre is érdekelt: az autók, autóversenyzők és versenyek (minden műszaki ismerettel együtt), valamint az, amit újságok színes rovataiban lehet olvasni *Jacqueline Onassis*től addig a japán katonáig, aki számára csak a hetvenes években ért véget a világháború. Nemcsak mi ismerkedtünk meg vele az „iskolakerülések” alatt, hanem ő is megismert és értékelnéi kezdett olyan dolgokat is, mint egy festmény, egy vár, sőt egy-egy művészinek tekintett film is. Érdeklődése, sőt kifejezetten bölcs emberismerete hamar megtalálta a fogódzókat, amik őt az irodalom és általában a kultúra birodalma felé vezették. Bár fő érdeklődése megmaradt a gépeknél, autóknál, most már biztosan tudja, hogy azokban is emberek ülnek...

Ezen a ponton félbeszakítom az „iskolakerülés” hatásának bemutatását azokra, akik kezdettől fogva fenntartás nélkül jól érezték magukat ebben a légkörben, vagy hamar elmultak kezdeti fenntartásaik, hogy olyanok portréjára térjek rá, akikben a kerítésmászás-

sal kombinált módja a közös programoknak határozott ellenszenvet keltett. Mert ilyenek is voltak. Hogy első megdöbbenésüket magunk elé képzelhessük, újra a *Napló*ból, azaz az „iskolakerülés” első számú tárgyi bizonyítékából idéznék néhány részletet:

„Legszebb volt a Bakócz-kápolna. Ott láthattuk István és László szobrát (!!!) A kápolna előtt volt egy persely. Bertából kiszólt a rabló vér:

Dobjunk bele 10 fillért, s ha nagyon csörög, visszük az egészszet!

Belőlünk kitört a nevetés, a vallásos öreg nénik megbotránkozva néztek ránk.”

A Berta-epizódot a *Napló* rajza a következőképpen örökítette meg: kecskelábú asztalnál, amelynek barnára színezett terítőjére az van írva: a Templom céljaira, három szakállas török (sárga, piros és kék mezben) összekönyököl. Mozdulataik élénk egymás közötti suttogásra utalnak. Felirat *„...ha csörög, visszük az egészszet.”*

Vagy akár a nem sokkal utána következő vérfagyasztó jelenet:

„Nem volt messze a Balassi múzeum (!), oda ki is volt írva, hogy 17 óráig nyitva. Mi 2 órakor voltunk ott, s zártajtókat (!) találtunk. Sokáig ott szomorkodtunk volna, ha meg nem látunk egy Ferences (!) szerzetest. Fiatal fiú volt. Utána rohant az egész kis csapat. A gyerek mit tehetett volna, bemenekült a rendházba.”

A második, azaz a tatai kiránduláson már nem hagyunk ki egyetlen zártnak tűnő kaput sem:

„Az egyik út, ahol mentünk a városközpont felé, kísértetiesen hasonlított egy esztergomi útra. Még temetője is volt. Oda be is mentünk. Az egyik sírnak volt egy kis kerítése és egy kapuja. Kós Zsuzsa át akart mászni, de ereje elhagyta, s beleült a kerítés hegyes végébe. Utána derült ki, hogy a kapu nyitva volt.”

Talán nem szükséges a szívszorító példákat még tovább szaporítanom. Ezek, és az ezekhez hasonló jelenségek voltak azok, amelyek az osztály egy részében a fentiekben említett tartózkodást kiváltották. Villantsunk most fel néhány ilyen arcot.

Tipikusnak látom *Muki* reagálását. Értelmes, jó tanuló kislány volt, már korán kifejlődött benne az általam „hétköznapi józanságnak” nevezett habitus, amely a dolgokat csak ezen az optikán keresztül látta. Nem kizárt, hogy édesapjának éppen abban az évben kiújuló betegsége is ezt a felnőtt viselkedést erősítette benne. Talán kispolgárinak is lehetne nevezni ezt a mentalitást, ha ebben nem lenne pejoratív mellékíz, mert ez órá nem illene. Hiszen nem korlátoltságot, előítéleteket vagy előre gyártott elfogultságot jelentett ez nála, hanem a dolgok hétköznapi optikáját. Szokatlan volt neki, hogy nem „tanárosan”, „iskolásan” komolykodva kirándulunk, hanem mindenki jót nevet *Zsuzsi* kiszakadt nadragóján, nem büntetjük meg *Berta Lacit* valóban ízetlen bemondásáért stb. Egyszerre örült annak, hogy annyi mindent lát a kirándulásokon (nála nem is lehetne „iskolakerülésnek” nevezni), de említett optikáján át kicsit veszélyesnek találta ezeket a „megmozdulásokat”. Nyilván nem az ő hibája, hogy az *iskola* szóra előhívódó képzetű sérelmesnek érezték mindezeket. Így a látottakat, tapasztaltakat bizonyos kritikával építette be magába, és egyszerűen elhagyta a veszélyesnek (mert helytelennek) ítélt elemeket – így például a kerítés-mászásokat. Meg kell mondanom, hogy mindvégig értettem és tudtam azt, ami benne lejátszódik, sőt meg is értettem őt. Nemcsak az nem volt célom, hogy uniformizáltak

legyenek, de el kellett gondolkodnom azon is, hogy hány és hány olyan jelenséggel találkozhatott iskoláinkban, amíg megerősödtek benne ezek a „kis-felnöttes” értékítéletek.

Ami *Mukinál* a józan hétköznapiságot jelentette, Gál *Editnél* valóban egy sajátos kispolgári értékrendszerként jelent meg. Neki mindegy volt, mit kell bevésni és másnap viszszamondani – elég baj, hogy ennyit kell tanulni, de ha muszáj, hát muszáj. Az elkerülhetetlenül kár rágódni. Amit tanítottam, azt is ugyanezzel a szemmel nézte, és ami témánk szempontjából fontos: az elején az „iskolakerülést” is úgy fogta fel, mint valami – ki tudja, milyen okból – tulajdonképpen nem előírászerű, de mégis „jobb, ha megcsináljuk” alapon kötelező feladatot. Gyanakodva szemlélte ő is magában mindazt, ami az iskolakerülésekben nem szabályos és nem tanáros volt. Később érdekes változásokat figyelhettem meg nála. Talán éppen azért, mert órá inkább az örökölt előítéletek voltak jellemzőek, élt benne ezekkel szemben egy másik én is – akinek tulajdonképpen nagyon tetszettek ezek a programok. Úgy építette magába közös élményeinket, tapasztalatainkat, mint a benne élő anti-kispolgár erősítését. Mindemellett paradox módon rossz érzései, gyanakvásai ettől nem tűntek el. Mindent hallani akart, mindenben benne akart lenni, de fenntartással.

Az „iskolakerülésekkel” szembeni ellenérzések igen sajátos formában jelentkeztek *Peterdi Péternél* és *Benedek Mihálynál*. Mindenütt ott voltak, ahol úgy gondolták, hogy illik. Háttérük: üzemmérnök, illetve mérnökszülők, modern lakás, új lakótelepen modern lakásberendezés. Jólneveltségük, udvariasságuk, szolgálatkészségük és szerénységük közismert volt. Civilizáltak, de kulturálatlanok voltak, ha kulturáltságon a dolgok emberi oldala iránti fogékonyságot, az azokban való jártasságot értjük, az igényt a reflexióra és az önreflexióra. Céltudatosan ők is mérnöknek készültek, szorgalmasan tanultak. Az ő „iskolakerülésük” is eléggé paradox volt: eleinte távol tartották magukat, hiszen nem volt kötelező. Amint egyre jobban vitte ez a mozgás előre az osztályt, annál jobban úgy érezték, hogy a részvétel beletartozik a nem kötelező, de azért illik rovatba. Hozzáállásuk a leírt két év alatt nem változott érdemlegesen, bár az igazsághoz hozzá tartozik, hogy később kicsit azért felengedtek, sőt elsősorban *Peterdinek*, már néha ez-az tetszett is, például egy-egy regény, amiről az órán beszéltünk, és amik igen gyakran az „iskolakerüléseken” is szóba kerültek, vagy egy-egy épület, amit jártunkban-keltünkben láttunk.

Kettőjükkel le is zárnánk az „ellenállások” vagy idegenkedések leírását. Félreértés ne essék, személyes viszonyom mind a négyükkel zavartalan volt. *Mukit* kimondottan közel éreztem magamhoz. Felnőtt magatartásuk részemről is korrekt, felnőtt fellepést kívánt, mint ahogy mindannyiuk iránt erre törekedtem. Nem volt szándékomban egyikük egyéniségébe sem beleavatkozni. Az „iskolakerülések” inkább az élmények körét akarták bővíteni, választási lehetőségeket felvillantani, a tapasztalatokat gyarapítani, igényeket támasztani, választható, élhető alternatívákat kínálni. Így ezeknek a gyerekeknek sem változott az alapvető habitusuk, de azt mégsem mondhatjuk, hogy az „iskolakerülések” teljesen hatástalanok lettek rájuk nézve. Például éppen *Mukiról* jegyzi fel a *Napló* a következőket: „*Délután elmentünk Csesznekre. A protekciósok persze stoppal jöttek (Molnár, Muki, Schlitter, Fóti, Oláh)*”.

Folytatás a következő számban